

نقد و بررسی کتاب تاریخ معاصر ایران

موسی سفری شبان
دبیر تاریخ، شهرستان فریمان

اشاره

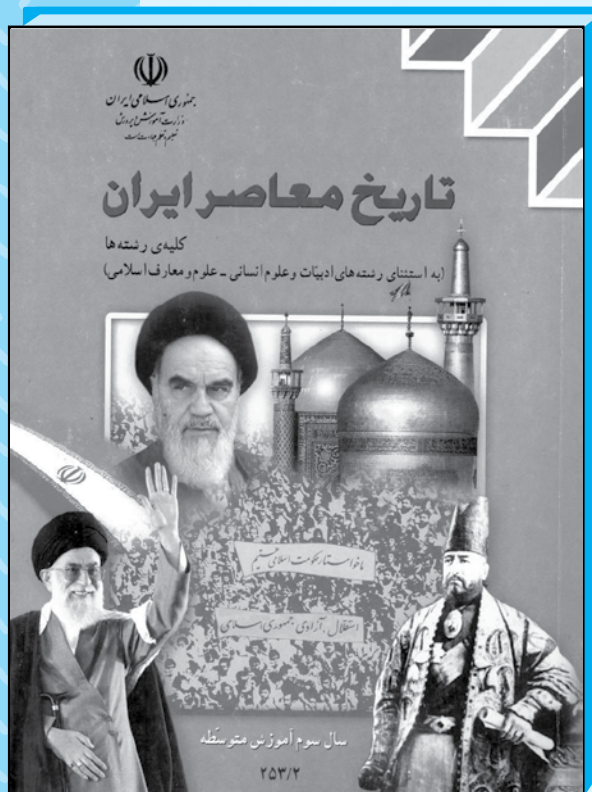
کتاب تاریخ معاصر ایران یکی از کتاب‌های درسی تاریخ دبیرستان در سال سوم رشته‌های غیرانسانی است که به اظهار مؤلفان کتاب، در نگارش آن از شیوه تاریخ‌نگاری علمی و تحلیلی استفاده شده است. در میان کتاب‌های درسی، شاید تاکنون هیچ کتاب دیگری به اندازه این کتاب تغییر نکرده است. در این مختصر سعی شده کتاب در سه زمینه شکل ظاهری، محتوا و مطالبی که بهتر است به آن افزوده شود مورد بررسی قرار بگیرد. در دو زمینه اول ابتدا نقاط قوت کتاب و سپس نقاط ضعف آن بیان می‌شود.

کلیدواژه‌ها: کتاب تاریخ معاصر، سال سوم آموزش متوسطه

۱. بررسی کتاب از نظر شکل ظاهری

الف. نقاط قوت کتاب

- کتاب از نظر ابعاد و اندازه متناسب است؛ برخلاف بعضی از کتاب‌های درسی که ابعاد بزرگی دارند و استفاده از آن‌ها برای دانش‌آموزان با مشکل همراه است.
- تصاویر روی جلد و پشت کتاب که در آن‌ها شخصیت‌های مؤثر در حوادث تاریخ معاصر را به تصویر کشیده شده، از نکات مثبت این کتاب است؛ زیرا از نظر ذهنی پیش‌زمینه‌ای در دانش‌آموزان نسبت به مطالب موجود در کتاب ایجاد می‌کند.
- رنگ جلد کتاب شاد است و آزاردهنده نیست. اگر رنگ جلد کتاب آزاردهنده باشد، در همان نگاه اول حس فرار از کتاب را ایجاد خواهد کرد.
- تصاویر به کار رفته در متن کتاب نیز از نکات مثبت این کتاب است که خود به ایجاد انگیزه در امر یادگیری کمک می‌کند.
- رنگ‌های متنوع و شاد به کار رفته در

↑ محمدتقی پسیان

↑ میرزا کوچک خان

قسمت‌های «بیشتر بدانید» و «برگی از تاریخ»، انگیزه مطالعه را در دانش‌آموز افزایش می‌دهد.

ب: نقاط ضعف ظاهری کتاب

- عکس سید عبدالله بهبهانی، که از رهبران برجسته مشروطه است، در کنار عکس‌های شیخ فضل‌الله نوری و سید محمد طباطبایی دیده نمی‌شود. - با توجه به تصاویر پشت جلد کتاب این ذهنیت در خواننده ایجاد می‌شود که هدف مؤلفان این بوده که تصاویر شخصیت‌های مؤثر در مقاطع تاریخ معاصر ایران مثل نهضت مشروطه و ملی‌شدن صنعت نفت را در کنار هم و در یکجا بیاورند. در این صورت چه خوب بود تصاویر بعضی از شخصیت‌های مؤثر در انقلاب اسلامی ایران چون شهید مطهری و شهید بهشتی نیز به آن افزوده می‌شد.

- برخی از تصاویر به کار رفته در داخل کتاب چندان واضح نیست؛ مانند تصاویر صفحات ۳۳ (آیت‌الله شیرازی)، ۶۷ (آیت‌الله آخوند خراسانی) ۱۱۳ (آیت‌الله کاشانی) و... که بهتر است از تصاویر واضح‌تر استفاده شود.

۲. بررسی کتاب از نظر محتوا

الف: نقاط قوت کتاب

- وجود بخشی با عنوان «مروری بر پیشینه و تاریخ ایران از آغاز تا دوران قاجار»؛ این قسمت در ایجاد ارتباط بین گذشته‌های دور تاریخ ایران و تاریخ معاصر نقش اساسی دارد. به علاوه، ارتباطی ذهنی بین مطالب دوره راهنمایی و کتاب حاضر ایجاد کرده و گسستگی‌ای را که در کتاب‌های قبلی در ارتباط با تاریخ ایران قبل از قاجار وجود داشت، از بین برده است.

- توضیحات مندرج در پاورقی‌های کتاب، که اطلاعات بیشتر و سودمندی در مورد برخی از شخصیت‌ها و حوادث متن کتاب در اختیار دانش‌آموز می‌گذارد، مانند پاورقی‌های صفحات ۱۷ (کلمه قاجار)، ۱۹ (علت نام‌گذاری

عهدنامه گلستان) ۲۱ «دلایل دیگر شکست ایران از روسیه» که به‌ویژه برای دبیران غیر تخصصی بسیار مفید است.

- بیان توضیحاتی درباره نقش روشنفکران، در کنار روحانیون، در بیداری مردم ایران هر چند به صورت مختصر (صفحه ۴۰-۴۱ آثار روشنفکران و سفرنامه‌های دوره قاجار) بسیار مفید است.

- بررسی برخی از جریانات تاریخ معاصر ایران به صورت تحلیلی (علت- معلولی) از نکات مهم دیگر این کتاب است.

- آوردن قسمت‌هایی چون «نتایج تحریم توتون و تنباکو» در صفحه ۳۵ و اختصاص دادن درسی با عنوان «بررسی زمینه‌های پیدایش نهضت مشروطه ایران» و نیز درس بیست‌وپنجم با عنوان «دستاوردها و آرمان‌های انقلاب اسلامی.»

- نثر روان و ساده کتاب که درک آن برای دانش‌آموزان، به‌خصوص در مناطق محروم و روستایی، آسان‌تر است. - گنجانیدن قسمت‌هایی با عنوان «برگی از تاریخ» و «بیشتر بدانید» که باعث جذابیت بیشتر کتاب شده است.

ب. نقاط ضعف و کاستی‌ها

۱. نبودن فهرست اعلام و اصطلاحات در پایان کتاب. با توجه به وجود اسامی و کلماتی چون کمونیسم، سوسیالیسم، حکومت سوسیال دموکرات، فراقسیون و کمیسیون وجود این فهرست می‌توانست بسیاری از مشکلات درس‌ها را برطرف کند. به‌خصوص اینکه تدریس این کتاب در بسیاری از مناطق، توسط دبیران غیرمتخصص صورت می‌گیرد.

۲. در صفحه ۶۵ کتاب، هشتم ربیع‌الاول ۱۲۸۸ ه.ق نوشته شده که صحیح آن سال ۱۳۲۷ ه.ق است.

۳. در صفحه ۷۳ عکس کلنل پسیان دیده می‌شود اما هیچ توضیحی در مورد شخصیت او در کتاب نیامده است.

۴. در همان صفحه ۷۳، برگی از تاریخ، به زندگی میرزا کوچک خان اختصاص یافته ولی عکسی از او چاپ نشده است.

۵. سیدحسین مدرس یکی از مؤثرترین شخصیت‌های تاریخ معاصر ایران است که در بخش‌های مختلف کتاب از نقش او در حوادث گوناگون سخن به میان آمده ولی در مورد زندگی‌نامه و نحوه شهادت وی مطلبی در کتاب گنجانده نشده است.

۶. استفاده از برخی واژه‌ها و عبارات که درک آن‌ها برای دانش‌آموزان سخت است؛ مثل عبارت‌های: «عقاب ذکور» (ص ۸۵) و «خلع ید شرکت نفت» (ص ۱۱۵). در صفحه ۱۱۴ بند دوم سطر دوم جمله‌ای به این ترتیب آمده: «این طرح در مجلس طرح نشد»، که بهتر است به جای کلمه «طرح» دوم کلمه «مطرح» استفاده شود.

↑ شهید آیت‌الله مدرس

۷. آوردن نام **کلنل پسیان** در ماجرای قیام‌های مردمی که علیه استعمار در ایران صورت گرفته است، شاید چندان مناسب نباشد؛ چرا که **علی اصغر شمیم** نویسنده کتاب «ایران در دوره سلطنت قاجار» و **ملک الشعرا** بهار در کتاب «تاریخ احزاب سیاسی» علت قیام پسیان را نتیجه اختلاف او با **قوام السلطنه**، نخست‌وزیر، و بدبینی پسیان به قوام - که قصد انتقام گرفتن از او را دارد - می‌داند.

۸. توجه صرف به حوادث سیاسی و غفلت از جنبه‌های دیگر تاریخ مثل تاریخ اجتماعی - فرهنگی و...

۹. نوشته‌های موجود در برخی تصاویر کتاب خوانا نیست؛ مثلاً در عکس **امید شاه قاجار** (ص ۶۱) متن بالای سر او درست خوانده نمی‌شود یا در عکس آزادسازی خرمشهر (ص ۲۱۳) جمعیت شهر ۳۶ میلیون نفر نوشته شده که برای دانش‌آموز ابهام دارد. در این مورد بهتر بود توضیحی کوتاه نوشته می‌شد. در صفحه ۲۱۲ نیز تصویر مسجدی (احتمالاً مسجد جامع خرمشهر) درج شده که هیچ توضیحی در معرفی آن نیامده است.

۱۰. در صفحات مربوط به ارتحال **امام خمینی (ره)** (ص ۲۱۸-۲۱۷) هیچ عکسی از حضور گسترده و حماسی مردم در مراسم تشییع پیکر ایشان وجود ندارد که با توجه به روحیه پرسشگر و کنجکاو دانش‌آموزان وجود چنین عکسی در این صفحات ضروری است.

۱۱. تصویر موجود در صفحه ۱۵۴ کتاب، که احتمالاً مربوط به تظاهرات ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ ه.ش است، وضوح ندارد و بیان‌کننده حضور مردم در آن روز نیست. ۱۲. در درس‌های سیزدهم و چهاردهم از دو حادثه مهم، یعنی قیام ۳۰ تیرماه ۱۳۳۱ ه.ش و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ه.ش، سخن گفته شده ولی هیچ تصویری از آن‌ها آورده نشده است.

۱۳. در درس بیست‌وپنجم کتاب «آرمان‌ها و دستاوردهای انقلاب اسلامی» هیچ مطلب و تصویری از دستاوردهای مهم دانشمندان ایرانی در زمینه علوم هسته‌ای و هوافضا آورده نشده است.

۳. پیشنهادها

۱. اضافه کردن تصویرهایی از شخصیت‌های مؤثر در انقلاب اسلامی ایران به تصاویر پشت جلد کتاب و تصویر سید عبدالله بهبهانی به سایر رهبران مذهبی نهضت مشروطه.

۲. چاپ عکس‌هایی که دارای وضوح و کیفیت بهتری هستند به جای عکس‌های با کیفیت پایین مثل تصاویر

صفحات ۳۳، ۵۸، ۶۷ و...

۳. آوردن بخشی با عنوان «فهرست اعلام و اصطلاحات» در پایان کتاب و توضیح برخی اصطلاحات مانند کمونیسم، سوسیالیسم، سوسیال دمکرات، فراکسیون و...

۴. اصلاح برخی از تاریخ‌ها که اشتباه نوشته شده‌اند.

۵. آوردن چند سطر در کنار عکس

کلنل پسیان با عنوان برگه از تاریخ.

۶. آوردن عکس **میرزا کوچک خان جنگلی** در صفحه ۷۳ در قسمت «برگی از تاریخ» که زندگی‌نامه اوست.

۷. آوردن مطلبی در معرفی بیشتر

شهید سیدحسین مدرس با عنوان «برگی از تاریخ».

۸. استفاده از کلماتی که مفهوم آن‌ها

برای دانش‌آموزان بیشتر قابل درک

باشد؛ مثلاً در صفحه ۸۵ به جای ترکیب «عقاب ذکور»، «فرزندان پسر» و در

صفحه ۱۱۵ به جای «خلع‌ید»، «کوتاه

کردن دست» آورده شود.

۹. آوردن حکایت‌ها و جملات

عبرت‌آمیز از برخی شخصیت‌های

معروف تاریخ معاصر ایران؛ تا کتاب

از جنبه سیاسی صرف خارج و نقش

تربیتی اخلاقی آن برای دانش‌آموزان

بیشتر شود.

۱۰. اضافه کردن توضیح بیشتر برای

بعضی تصاویر کتاب که در آن‌ها متن

داخل عکس واضح نیست (صفحه ۶۱)

یا عکس صفحه ۲۱۳ که در آن جمعیت

خرمشهر ۳۶ میلیون نفر ذکر شده است.

۱۱. اضافه کردن تصاویر تاریخی مرتبط

با متن کتاب در درس‌های سیزدهم و

چهاردهم قیام ۳۰ تیرماه ۱۳۳۱ و ۲۸

مرداد ۱۳۳۲ و در صفحات ۲۱۷-۲۱۸

ارتحال امام خمینی (ره) و حضور مردم

در آن مراسم تاریخی که واقعاً حماسه‌ای

دیگر برای ملت ایران بود.

۱۲. در درس آخر کتاب بهتر است

تصاویری از توانمندی‌ها و دستاوردهای

هسته‌ای و هوافضا و پرتاب ماهواره‌های

ایرانی برای ایجاد و تقویت حس غرور

ملی در دانش‌آموزان، افزوده شود.